

STRATEGJIA E RE E SHËNDETIT MENDOR - DOMOSDOSHMËRI E KOHËS

Ferid Agani

Profesor Asistent

*Specialist i Neuropsikiatrisë,
Ordinanca Specialistike
Psikiatrike Agani,
Prishtinë*

Nuk ka lëmi të shëndetit të qytetarëve të Kosovës që ka qenë e sfiduar më rëndë e më afatgjatë se sa shëndeti mendor. Okupimi e apartheidi shumëvjeçar me luftën gjenocidale e zhvendosjen masive të popullatës në fund të tij; rrethanat e pasigurta politike, ekonomike e sociale të pasluftës përfshirë funksionimin e rënduar të sistemit të brishtë shëndetësor, e bënë të zymtë perspektivën e ballafaqimit me pasojat e rënda për mendjen, zemrën, trupin, e shpirtin e qytetarëve.

Profesionistët e shëndetit mendor, të grumbulluar në Shoqatën e Neuropsikiatërve të Kosovës që funksionoi me sukses edhe gjatë periudhës së okupimit, që në vitin e parë të pasluftës, me ndihmën e ekspertëve të Organizatës Botërore të Shëndetësisë (OBSH) dhe Universitetit të Illinoisit në Chicago, SHBA (UIC), formuluan Strategjinë e shëndetit mendor të popullatës sipas modelit të shërbimeve të shëndetit mendor që në mënyrën më racionale shfrytëzonte resurset e pakta profesionale e institucionale në dispozicion dhe njëkohësisht resurset e mëdha të qëndrësës e reziliencës së familjeve e komunitetit Kosovar ndaj vështirësive jetësore.

Puna e përbashkët e mbështetur nga ekspertiza profesionale dhe financimet ndërkombëtare e vendore dha brenda pesë viteve rezultate të dukshme. Si alte

rnativë Kosovare e ndërtimit të azilit për të sëmurët kronik psikiatrik, përkundër presioneve të mëdha për ta bërë këtë, u themelua Shërbimi profesional i shëndetit mendor të Kosovës si organizim unik profesional me financim të veçantë nga buxheti shtetëror, që përpjekjet e integruara të psikiatërve, psikologëve klinik, infermierëve, këshilltarëve psikosocial e punëtorëve social i ngërthente me resurset e familjeve dhe komunitetit të gjerë, brenda kornizës konceptuale të modelit të integruar psikosocial e medicinal.

Në aspektin e rezultateve klinike të shërbimit të ri profesional ndryshimet ishin evidente; pas pesë viteve të funksionimit numri i hospitalizimeve në klinikën e psikiatrisë të Qendrës Klinike Universitare të Kosovës u zvogëluar për 25 % ndërkaq në repartet psikiatrike të spitaleve regjionale për 37%; njëkohësisht qëndrimi mesatar spitalor në klinikën e psikiatrisë ishte më i shkurtër për 28% ndërkaq në repartet psikiatrike të spitaleve regjionale për 25%.

Si pjesë përbërëse e reformës u profilizuan në aspektin profesional e institucional disiplinat e psikiatrisë dhe psikologjisë klinike me nënlojet e tyre, u zbatua programi cilësor i shkollimit specialistik të psikiatërve të rinjë nën mbikëqyrjen e ekspertëve nga SHBA, Franca e Danimarka; u ndërtua nga fillimi rrjeta e katërmbëdhjetë qendrave regjionale komunitare të shëndetit mendor e shtëpive të mbrojtura të ndërlidhura

me to me 7500 m2 të reja të hapësirës punuese dhe u trajnuar stafi i tyre profesional; u ndërtuan e funksionalizuan: klinika e psikiatrisë së fëmijëve, instituti i psikiatrisë forenzike e njësia e kujdesit intensiv psikiatrik e u trajnuar stafi i duhur profesional; u shtatëfishua numri i psikiatërve për të rritur, psikiatërve për fëmijë e të rinjë e psikiatërve forenzik, u hap departamenti i psikologjisë në Fakultetin Filozifik e në fazën e mëvonshme të reformës përfunduan trajnimin tre-vjeçar specialistik njëzet psikolog klinik në lëmin e psikologjisë klinike dhe psikoterapisë, në bashkëpunim me Universitetin e Bazelit në Zvicër.

Ky proces i veçantë reformues u studiuar e dokumentua me disertacion të doktoratës të realizuar në kuadër të bashkëpunimit ndërmjet Universitetit të Prishtinës e UIC. Njëkohësisht u realizuan dhe publikuan në revistat më prestigjioze ndërkombëtare përfshirë Journal of American Medical Association (JAMA) dhe British Medical Journal (BMJ) hulumtimet e ekipit të Qendrës për Mbikëqyrjen e Sëmundjeve (CDC) nga Atlanta, SHBA, ku isha bashkë-autor, mbi gjendjen e shëndetit mendor të popullatës Shqiptare të Kosovës pas luftës përfshirë përcaktimin e shkallës së prevalencës së çrregullimit të stresit post-traumatik prej 25 % dhe dokumentimin shkencor të mbi 20.000 rasteve të dhunimit në popullatën e rritur mbi 15 vjeçe.

Kualitet të veçantë reformës së shërbimeve të shëndetit mendor në Kosovë në periudhën 2000-2005 i dha themelimi i rrjetës bashkëpunuese me partnerë rajonal e ndërkombëtar ndër të cilët veçohet themelimi i Lidhjes së Psikiatrisë Shqiptare si organizatë mbarëkombëtare profesionale e ngritur si ombrellë profesionale e asociacioneve kombëtare të psikiatërve dhe psikologëve klinik Shqiptarë në Kosovë, Shqipëri, Maqedoni të Veriut, Mal të Zi e Luginën e Preshevës; si dhe bashkëpunimi me qendrat bashkëpunuese të OBSH (Trieste, Birmingham, Asturias), UIC, dhe Akademinë Amerikane për Terapi Familjare.

Përkundër arritjeve evidente të reformës në pesëvjeçarin e parë të pasluftës, sfidat në lëmin e shëndetit mendor u shtuan nga viti në vit. Përfjetimet stresogjene e traumatike u bënë të përditshme dhe çdoherë e më komplekse. Situatën psikosociale e rënduan veçanërisht migracioni i lartë të popullatës me shkallë të shtuar të stresit e ankthit në shoqëri; si dhe rrethanat e izolimit të rëndë shumëvjeçar social dhe rënies ekonomike në përmasa globale, të imponuar nga pandemia virale Covid-19. Të dhënat e fundit flasin për strukturë të ndryshuar të psikopatologjisë të cilësuar me rritje të prevalencës e incidencës së rasteve klinike me diagnoza të dyfishta dhe të sëmundjeve e çrregullimeve të vartësisë e atyre somatoforme, krahas patologjisë së rëndomtë psikiatrike.

Këto zhvillime imponojnë nevojën për mobilizim të sërishëm të gjitha resurseve profesionale, shkencore e akademike në lëmin e shëndetit mendor me qëllim të ballafaqimit sa më cilësor, të suksesshëm, efektiv dhe efikas, me sfidat profesionale të kohës, nëpërmjet formulimit të Strategjisë së re për shëndetin mendor, që do të shërbejë si themel për vazhdimin e reformës së filluar në vitet e para të pas-luftës. Si edhe para dy dekadave, ndryshimet e domosdoshme do t'i realizojmë nëpërmjet tre mekanizmave të dëshmuar reformues: (1) plani strategjik; (2) lidhshipi kompetent e i përkushtuar vendor; dhe (3) partneriteti bashkëpunues vendor e ndërkombëtar.

Propozoj që Strategjia e re të elaborohet në bazë të parimeve, si në vijim:

1. Vazhdimi i deinstitutionalizimit dhe zbatimit të modelit të integruar medicinal e psikosocial të shërbimeve të shëndetit mendor.

2. Fuqizimi i mëtutjeshëm i motos "Familja e fuqishme, Komuniteti i fuqishëm" si bazë autoktone socio-kulturore e proceseve reformuese.

3. Respektimi i dinjitetit, integritetit, e autonomisë së klientëve psikiatrik në kontekstet e tyre familjare e më të gjëra sociale, me synim të reduktimit të stigmës brenda shërbimeve të shëndetit mendor e në shoqërinë e gjërë.

4. Vazhdimi i ndryshimit të praktikave të profesionistëve të shëndetit mendor, përfshirë ndryshimet në sistemin e tyre të vlerave (besimet, perceptimet), shërbimeve (marrëdhëniet) dhe organizimit (strukturat), veçanërisht kur është në pyetje integrimi e koordinimi optimal i shërbimeve psikiatrike me ato të psikologjisë klinike, ku aktualisht ka vështirësi të caktuara.

5. Promovimi i mëtutjeshëm i punës multi-disiplinare e ndër-sektoriale me theks të veçantë në ndërlidhjen e shërbimeve të qendrave rajonale të shëndetit mendor me qendrat kryesore të mjekësisë familjare e qendrat për punë sociale në komuna.

6. Vazhdimi i punës ekipore multi-disiplinare në teren.

7. Sigurimi i partneritetit e lidhshiptit bashkëpunues, vendor e ndërkombëtar, me theks të veçantë në bashkëpunimin ndërmjet asociacioneve kombëtare të psikiatërve e psikologëve klinik të Kosovës e Shqipërisë me Lidhjen e Psikiatrisë Shqiptare.

Konsideroj se metodologjia për realizimin e këtyre përpjekjeve reformuese duhet të mbështetet në postulatet, si vijon:

1. Në themel të proceseve reformuese duhet të qëndrojnë dokumenti politik i përfaqësuar me Strategjinë e re të shëndetit mendor 2023 - 2033 i punuar nga organizatat profesionale të psikiatërve, psikologëve klinik, infermierëve e punëtorëve social të Kosovës, të mbështetura nga autoritetet relevante profesionale e shkencore, vendore e ndërkombëtare.

2. Në themel të kësaj Strategjie duhet të qëndrojnë përkushtimi profesional për interesin e klientëve me çrregullime e sëmundje të shëndetit mendor dhe vlerësimi i kujdesshëm i resurseve psikologjike, ekonomike e socio-kulturore të familjeve dhe komunitetit të gjërë.

3. Aktivitetet reformuese duhet të jenë rezultat i lidhshiptit dhe partneritetit të përkushtuar, kompetent e bashkëpunues, në nivelin vendor e ndërkombëtar.

4. Aktiviteti reformues duhet të identifikohet e mbështetet nga Ministri i Shëndetësisë në bashkëpunim me organizatat relevante profesionale, shkencore e akademike, vendore e ndërkombëtare.

5. Procesi reformues duhet të zhvillohet në bazë të kornizës së qartë politike, legjislative e financiare dhe duhet të institucionalizohet nëpërmjet avancimit të zyrës për shëndet mendor në Ministrinë e Shëndetësisë në divizionin përkatës që do të mbulonte fusha të ndryshme të shëndetit mendor sipas prioriteteve të identifikuar me Strategji.

6. Mbështetja e organizatave dhe shoqatave profesionale në lëmit e shëndetit mendor duhet të jetë prioritet i autoriteteve qeveritare.

7. Vëmendje e veçantë duhet kushtuar bashkëpunimit me organizatat zyrtare fetare e joqeveritare me qëllim të formulimit të aktiviteteve të përbashkëta për rregullimin ligjor të shërbimeve para-mjekësore në lëmin e shëndetit mendor.

Vlerësoj se parakushte për elaborimin dhe zbatimin e suksesshëm të Strategjisë së re të shëndetit mendor duhet të jenë, si në vijim:

1. Përfundimi i profilizimit profesional, shkencor e akademik të disiplinës së psikiatrisë me themelimin e katedrës së psikiatrisë në Fakultetin e Mjekësisë të Universitetit Hasan Prishtina, që do të kontribuonte dukshëm në përmirësimin e cilësisë së mësimit akademik në lëndët mësimore që përkojnë me shëndetin mendor.

2. Përmirësimi i cilësisë së trajnimit specialistik e sub-specialistik si dhe zhvillimit të

vazhdueshëm profesional, përfshirë miratimin e Planit për zhvillimin e resurseve njerëzore, në lëmit relevante të shëndetit mendor (psikiatria e të rriturve, psikiatria e fëmijëve dhe adoleshentëve, psikiatria forenzike, psikiatria e sëmundjeve të vartësisë, psikologjia klinike dhe infermieria).

3. Themelimi i Odës së psikologëve klinik si organizatë përfaqësuese e komunitetit profesional në rritje të shpejtë, brenda afatit më të shkurtër kohor.

4. Fuqizimi i bashkëpunimit shkencor e akademik ndërmjet katedrës së psikiatrisë në Fakultetin e Mjekësisë dhe departamentit të psikologjisë në Universitetin e Prishtinës si dhe departamentet

e tjera të akredituara të psikologjisë klinike në universitetet publike e kolegjet private.

5. Dyfishimi i kapaciteteve infrastrukturore dhe dyfishimi i buxhetit të Shërbimit profesional të shëndetit mendor të Kosovës.

6. Integrimi i klinikës së psikiatrisë në QKUK dhe reparteve psikiatrike në spitalet rajonale në skemën unike organizative e funksionale të Shërbimit profesional të shëndetit mendor të Kosovës në kuadër të një linje buxhetore e financiare.

7. Vazhdimi i aktiviteteve hulumtuese e shkencore në kuadër të projektit D-43 të Universitetit të Prishtinës dhe Institutit Kombëtar të Shëndetit të SHBA (NIH) për zhvillimin e kapaciteteve hulumtuese e shkencore në lëmin e shëndetit mendor të popullatës migruese të Kosovës, përfshirë R-Doc projektin (Research Domain Criteria project) për klasifikimin e ri ndërkombëtar të sëmundjeve e çrregullimeve psikiatrike në bazë të të dhënave të neuroshkencës dhe jo siç është aktualisht në bazë të semiologjisë deskriptive klinike; projekt ky në zhvillim e sipër me kolegjet Amerikan nëpërmjet të cilit Kosova është pozicionuar në majën e përpjekjeve bashkëkohore të shkencës së psikiatrisë në botë.

8. Zbatimi i Planit të veprimtimit të Ministrisë së Shëndetësisë për ballafaqimin me pasojat e pandemisë Covid 19 në rrafshin e shëndetit mendor.

9. Vlerësimi i zbatimit të Ligjit për Shëndet Mendor dhe ndërmarrja e masave përkatëse, varësisht nga të gjeturat.

Jam i bindur se profesionistët e shëndetit mendor të shtetit tonë, tanimë të konsoliduar në aspektin politik, ligjor e kushtetues, më të shumtë në numër e më të fuqizuar në aspektin profesional e shkencor, do të dinë të gjejnë përgjigjet e duhura për problematikat aktuale psikiatrike e psikologjike

të popullatës të cilës i shërbejnë me përkushtim dinjitoz, ashtu siç e kanë bërë në rrethana shumë më të vështira kolegët e tyre në vitet e para të pas-luftës. Duke pasur parasysh gjendjen e ngarkuar të shëndetësore të popullatës, nevoja për riorganizim dhe shfrytëzim sa më racional të resurseve ekzistuese profesionale e institucionale në lëmin e shëndetit mendor si dhe zhvillimit të kapaciteve të reja është e minente. Kjo domosdoshmëri e kohës mund të realizohet me sukses, ashtu si edhe para dy dekadave, me bashkimin dhe bashkëpunimin e sinqertë të të gjithë profesionistëve të shëndetit mendor rreth kauzës së shenjtë që të jenë në shërbim të vazhdueshëm dhe sa më cilësor të atyre që kanë nevojë për ta.

